

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΠΑΪΣΙΟΣ ΛΑΜΠΑΡΔΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ
ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΓΙΜΑΡΗ, Δρ. Φ.

Ἐρευνητοῦ τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος
τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν.

Μετὰ τὸν Πατριάρχη Δωρόθεο¹ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων κατέλαβε μιὰ σειρά συγγενῶν μεταξύ τους Πατριαρχῶν ἀπὸ τὴν Δημητσάνα. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ Γερμανὸς (1537-1579)² ἀπὸ τὴν Ἀράχωβα, κοντὰ στὴν Δημητσάνα, ὁ Σωφρόνιος Καρκαλιᾶς (1579-1608)³ ἀνεψιὸς ἀπὸ ἀδελφῆ τοῦ Γερμανοῦ, ὁ Θεοφάνης Καράκαλλος (1608-1644)⁴ μακρινὸς συγγενῆς ἢ ἀπλὸς συμπολίτης τοῦ Σωφρονίου, καὶ ὁ Παῖσιος Λαμπάρδης (1645-1660)⁵ ἀνεψιὸς τοῦ Θεοφάνη, στὸν ὁποῖο ἀναφέρονται καὶ οἱ τέσσερες ἐπιγραφές μας.

Ὁ Παῖσιος γεννήθηκε στὴ Δημητσάνα περὶ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος, ἀπὸ τοὺς Δημήτριον καὶ Βασιλική, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπιγραφή. Ἐλαβε τὸ ὄνομα Παναγιώτης καὶ τὰ πρῶτα γράμματα τὰ διδάχθηκε στὴ γενέτειρά του. Σὲ παιδικὴ ἡλικία τὸν ἔστειλαν στὰ Ἱεροσόλυμα στὸν θεῖο του Θεοφάνη, ὁ ὁποῖος τὸν ἔβαλε ὑποτακτικὸ κοντὰ στὸν Πατριάρχη Σωφρόνιο. Ὅταν ἔφθασε σὲ κατάλληλη ἡλικία τὸν ἔκειραν μονα-

1. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1191, Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, Τὰ κατὰ τὸν αἰοδιμον Παῖσιον, σελ. 213-214, σημ. 3.

2. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1166, κεφ. β', στ. 16-22, Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σελ. 465 ἐπ., Γεωργίου Ι. Καρβελά, Ἡ Δημητσάνα καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, τόμ. Α', σελ. 51, σημ. 2.

3. Γεωργίου Ι. Καρβελά, Ἡ Δημητσάνα καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, τόμ. Α', σελ. 50-54.

4. Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, Τὰ κατὰ τὸν αἰοδιμον Θεοφάνη, ἐν Σωτήρ, 1889, σελ. 18.

5. Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, Τὰ κατὰ τὸν αἰοδιμον Παῖσιον, τόμ. Δ', σελ. 211-233, Εὐθυμίου Καστόρχη, Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν καὶ πρώτων αὐτῆς διδασκάλων, ἐν Ἀθήναις 1847. σελ. 43-45.

χὸ καὶ τοῦ ἔδωσαν τὸ ὄνομα Παΐσιος ἐν συνεχείᾳ τὸν χειροτόνησαν διάκο, ἱερέα καὶ τὸν διόρισαν ἐφημέριο στὸ ναὸ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ποὺ ὁ Παΐσιος ὑπηρετοῦσε ὡς ἱερεὺς (θύτης) στὸ Ναὸ τῆς Ἀναστάσεως καὶ φέρει χρονολογία 1624. Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἀνήκει στὴν ἀρχὴ τῆς πατριαρχείας του καὶ φέρει χρονολογία 1647. Ἡ τρίτη ἀνήκει στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πατριαρχείας του καὶ φέρει χρονολογία 1657, ἡ δὲ τέταρτη ποὺ φέρει χρονολογία 1660, πιστεύω ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του χρόνια. Χαράχθηκε κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου του ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ταφῆς του — κοντὰ στὰ Μύρα τῆς Λυκίας— στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ φέρει τὴν ἡμερομηνία καὶ τὸ ἔτος τῆς ταφῆς καὶ ὄχι τῆς μετακομιδῆς⁶.

Τὰ κενὰ χρονικὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν τὰ συμπληρώνουμε προσφεύγοντας στὶς ἱστορικὲς πηγές τῆς ἐποχῆς⁷. Οἱ ἐπιγραφές αὐτές ἐπιβεβαιώνουν, διορθώνουν καὶ προσθέτουν καινούργια στοιχεῖα στὰ μέχρι τώρα γνωστὰ γύρω ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Παΐσιο.

Ἐπιγραφὴ πρώτη (βλ. εἰκ. 1). Τὴν ἐπιγραφὴ αὐτὴ συναντᾶμε εἰσερχόμενοι ἀπὸ τὴν ροτόντα τοῦ Παναγίου Τάφου στὸ καθολικὸ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως στὰ δεξιὰ μας, ἐπάνω στὸν τοῖχο τῆς βασιλικῆς κάμαρας, σὲ ὕψος ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ καθολικοῦ 1,27 ἐκ. τοῦ μέτρου⁸. Εἶναι μιὰ ἐξάστιχη ἐπιγραφὴ ἐντὸς πλαισίου διπλῆς γραμμῆς, διατηρημένη σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση, σκαλισμένη στὶς πέτρες τῆς καμάρας. Διαστάσεις: ὕψος 0,55 ἐκ., πλάτος 0,60 ἐκ., ὕψος γραμμῶν: 0,035-0,045.

6. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θέλω νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου σ' ὅλους ὅσοι μὲ βοήθησαν μὲ τὸν τρόπο τους εἰς τὴν διεκπεραίωση αὐτῆς μου τῆς ἔρευνας.

7. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, Ἀρσενίου Σουχάνωφ, Προσκυνητῆριον, Ν. Κάπτερεφ, Σχέσεις τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὴν Ρωσικὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 16ου μέχρι τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, καὶ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ Πολιτικῶν βιβλία 12, ἐκδ. V. Benesovic.

8. Στὸ ἴδιο μέρος καὶ σὲ ὕψος ἀπὸ τὸ ἔδαφος 2,38 ἐκ. τοῦ μέτρου εἶχε ἀρχίσει νὰ σκαλίζει παρόμοια ἐπιγραφὴ κάποιος ἄλλος ναίτης ὀνομαζόμενος Θεωνᾶς τὸ 1632, τὴν ὁποία δὲν ὀλοκλήρωσε. Τὸ ἴδιο πλαίσιο φιλοξένησε ἀργότερα κάποιον ἄλλον ναίτη ὀνομαζόμενο Γεράσιμο τὸ 1664, καὶ τέλος κάποιον ἄλλον, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι δυσανάγνωστο καὶ γραμμένον μὲ χρῶμα ποὺ φέρει χρονολογία 1647. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς συμπεραίνουμε ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ναίτες, δηλαδὴ ἄγιοταφίτες ποὺ ὑπηρετοῦσαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, εἶχαν τὴ συνήθεια νὰ γράφουν τὰ ὀνόματά τους κάπου γιὰ νὰ μνημονεῦνται ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τους. Παραθέτω καὶ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς «κατὰ τὸ· α.χ.λ.β. Νο(εμβρίου). ιε' / † Θεωνᾶς. θύτης. Ὁρμώμε / κατὰ τὸ .α.χ.ξ.δ Σε(πτεμβρίου). κζ. / † Γεράσιμος. Ἱεροδιάκον δοῦλος Χ(ριστο)ῦ / ... 1647».

Εικ. 1. † Παΐσιος θύτης ορ / μώμενος † ἐκ περιφίμου / Πελοποννήσου
† ἐκ χό / ρας Διμητζάνας † υἱός ο / δὲ Διμητρίου καὶ / Βασιλικῆς † ,Αχκδ'

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ μᾶς δίδει τὸ μοναχικὸ τοῦ ὄνομα, τὸν ἱερατικὸ βαθμὸ πὺ ἔφερε κατὰ τὸ ἔτος 1624, τὸν τόπο καταγωγῆς του, τὰ ὀνόματα τῶν γονιῶν του καὶ τὸ ἔτος πὺ χαράχτηκε (1624). Εἶναι μιὰ ἐπιγραφή μὲ πολλὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του, ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς ἱερεὺς στὸ Ναὸ τῆς Ἀναστάσεως.

Περίοδος μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἐπιγραφῆς (1624-1647).

Σύμφωνα μὲ τὸν Δοσίθεο καὶ Ἀθανάσιο Κομνηνὸ Ὑψηλάντη (ὁ δεῦτερος ἀντλεῖ τίς πληροφορίες του ἀπὸ τὸν Δοσίθεο) μαθαίνουμε ὅτι μετὰ τὴν διακονία του στὸ Ναὸ τῆς Ἀναστάσεως ὁ Παΐσιος ἀποσύρθηκε στὴν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνου, ἐκεῖ πὺ ὑπῆρχαν ἄλλοτε ἀμαῖα μοναστήρια ὅπου γιὰ πολλὰ χρό-

νια ἀσκήθηκε πνευματικά, ζώντας βίο ἀσκητικό⁹. Ἀπὸ τὴν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνου τὸν μετακάλεσε ὁ θεῖος του Θεοφάνης, πὺ εἶχε διαδεχθεῖ στὸν θρόνο τὸν Πατριάρχη Σωφρόνιο καὶ τὸν ἔστειλε ἡγούμενο πρῶτα τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου Μπουρνόσκη στὸ Ἰάσιο καὶ ὕστερα τῆς Μονῆς Γαλατᾶ κοντὰ στὸ Ἰάσιο καὶ παράλληλα σὲ δύο ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς στὴ Μόσχα τὸ 1636 καὶ 1638. Πρόθεση τοῦ θείου του, Πατριάρχη Θεοφάνη ἦταν νὰ τὸν γνωρίσει μὲ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας, τὴν Τσαρική αὐλή, τοὺς πλούσιους ἔλληνας ἐμπόρους καὶ ὄλους τοὺς φίλους του, νὰ τὸν μυήσει στὶς σχέσεις τῶν Πατριαρχῶν μὲ τοὺς Ἡγεμόνες καὶ νὰ τὸν προετοιμάσει γιὰ διάδοχό του. Αὐτὸ ἔγινε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Θεοφάνη μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Βασιλείου Λούπου¹⁰, τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῶν Παναγιῶν Προσκυνημάτων καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν Πατριαρχείων παρὰ τὴν θέληση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου τοῦ Β', ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλει στὸ θρόνο Ἱεροσολύμων τὸν Βερροίας Ἰωαννίκιο. Ἔτσι ὁ Παΐσιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου Λούπου καὶ ὁ ἐκλεκτὸς τῶν ἀγιοταφιτῶν, χειροτονήθηκε τὴν 23 Μαρτίου 1645 ἀρχιερεὺς στὸ Ἰάσιο, μετὰ ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔλαβε τὸ Φιρμάνι περὶ τῶν δικαιωμάτων του ὡς Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὸν Σουλτάνο Ἰμπραήμ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ συνοδευόμενος ἀπὸ Κυβερνητικὸ ὑπάλληλο ἦλθε στὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἐνθρονίστηκε ἐπισήμως Πατριάρχης Ἱεροσολύμων¹¹. Περὶ τοῦ Παΐσιου ὁ Δοσίθεος γράφει μετὰξὺ ἄλλων ὅτι ἦταν

9. Βλ. ἀνωτέρω Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, τὰ κατὰ τὸν αἰδιδιμον Παΐσιον, σελ. 212.

10. Δοσιθέου Δωδεκάβιβλος, σελ. 1190. Ὁ Δοσίθεος γράφει γιὰ τὸν ἡγεμόνα Βασίλειο ὅτι ἐξόφλησε τὰ χρέη τοῦ Παναγιῶ Τάφου πληρώνοντας 12.000 φλοριά βενέτικα, 40.000 φλοριά Οὐγγαρικά καὶ «ἔτι μετὰ τὴν τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἄλωσιν, οὐδείς βασιλεὺς ἢ ἡγεμῶν ἐποίησε τῷ Πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς Ἱερουσαλήμ τοιοῦτον καλόν».

11. Δοσιθέου Δωδεκάβιβλος, σελ. 1191 «καὶ ἀπεδέξαντο αὐτὸν ἡ σύνοδος καὶ οἱ Πατέρες ὡς οἰκεῖον καὶ νόμιμον Πατριάρχην, οἱ κληρικοὶ ὅμως ὠφθησαν ἐναντίοι δι' αἰτίαν τοιαύτην, ἐπειδὴ ὡς προείπομεν διὰ τὸ ἔχειν ἐξουσίαν ἐν Ἱερουσαλήμ τοὺς τῆς Αἰγύπτου Αὐθέντας, οὐκ ἦσαν Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Ἀραβες Πατριάρχαι, ἐπεκράτησε δὲ ἐξ ἐκείνου τοῦ καιροῦ ἰσχύειν τοὺς ἐντοπίους ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ἐπειδὴ μάλιστα οἱ Ἀραβες εἰσὶ μικροπρεπεῖς καὶ τοῖς ἰδίοις ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀεὶ χαριζόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἀραβες Πατριάρχαι διφκοῦντο μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῶν καὶ ἐντοπίων ἀδιαφόρως, καὶ οἱ Ρωμαῖοι Πατριάρχαι ὕστερον ἔχοντες σκάνδαλα μετὰ τῶν ἐθνῶν, εἶων τοὺς Ἀραβας ἐν ᾧ εἶχε δεδομένον ἢ συνήθεια, ὥστε πάντων τῶν τοῦ Θρόνου εἰσοδημάτων τοὺς ἐντοπίους Ἀραβας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἐξουσίαν ἐσχηκέναι, καὶ προστάτας αὐτοὺς τῶν ἀναγκαίων χρειῶν εἶναι, ἀφορῶντας ὅμως μόνον εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον, καὶ ἐπειδὴ ὁ Θεοφάνης ὑστέρησεν αὐτοὺς ὀλίγον τι τῆς τόλμης τῆς παλαιᾶς, καὶ ὁ Παΐσιος ἦλθε Πατριάρχης Νέος, οἱ ἐντόπιοι ὁμοφωνήσαντες, ἐξῆλθον ἔξω τῆς ἀγίας πόλεως καὶ ἐποίησαν σωρὸν λίθων, καὶ τοιαῦτα πάντα ἐγίνοντο ἵνα ὧσιν ἐναντίοι τῷ Πατριάρχῃ. Ὁ Παΐσιος δὲ ὡς εἴρηται ἀνδρείας ὄν ψυχῆς, συνελάλησε τοῖς κριταῖς κρυφίως, καὶ δέδωκεν αὐτοῖς καὶ μέρος τι χρημάτων ἐπὶ

ἀκτῆμων, ζηλωτής, ἀσκητικός, φιλαλήθης καὶ ὅτι ἔφερε στὰ Ἱεροσόλυμα χρήματα καὶ βοήθεια ὅσο κανεὶς ἄλλος¹².

Μετὰ ἀπὸ μικρὴ διαμονὴ στὰ Ἱεροσόλυμα ἔρχεται στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπισκέπτεται τὴν Μολδοβλαχία καὶ πάλι μέσω Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστρέφει στὴν Ἱερουσαλήμ, φέρνοντας μαζί του διάφορα διατάγματα ὑπὲρ τῶν προσκυνημάτων. Τότε φαίνεται ὅτι ἔγιναν οἱ ἐργασίες στὴ μονὴ τοῦ Προφήτου Ἥλιοῦ, στίς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ δευτέρη ἐπιγραφή.

Ἐπιγραφή δευτέρη (βλ. εἰκ. 2). Εἶναι μιὰ ἐπιγραφή σκαλισμένη σὲ ἄσπρη πέτρα, ἐντοιχισμένη σὲ ὕψος 7 μέτρων στὰ ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχομένου στὴ μονὴ τοῦ Προφήτου Ἥλιοῦ ποὺ βρίσκεται μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Βηθλεέμ. Διαστάσεις: ὕψος 0,55, πλάτος 0,60, ὕψος γραμμάτων: 0,020-0,050. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 7 στίχους καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς:

† ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥΝΤΟ[Σ Δ]Ε ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΤΑΤΟΥ Κ(ΑΙ) ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥ,
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ἹΕΡΟΣΟΛΥΜΩ[Ν] | ΚΥΡ(Ι)ΟΥ ΠΑΙΣΙΟΥ ΤΟΥ Ἐκ Τῆς ΠΕΡΙΦΗΜΟΥ
ΠΕΛΟΠΟΝΟΥΣΟΥ Ἐκ ΧΩΡΑΣ ΔΗΜΙΤΖΑΝΑΣ ἔτε/λειόθι ὁ παρὸν οἶκος μετὰ ἄνωθεν
ἔκ βάθρ(ων) | κα(ι) ἕτερα δύο κελία ὅπου εἶναι ἄνωθεν τοῦ βήμα/τος ἀρι-
στερὰ διὰ ἐξόδου αὐτοῦ † Ἀχμς' †

Εἰκ. 2. † Πατριαρχοῦντο[ς δ]ε τοῦ Παναγιωτάτου κ(αι) Μακαριοτάτου, Πατριαρχοῦ Ἱεροσολύμω[ν] | Κυρ(ι)οῦ Παΐσιου τοῦ ἔκ τῆς Περιφήμου Πελοπονύσου· ἔκ χώρας Δημιτζάνας· ἔτε/λειόθι ὁ παρὸν οἶκος μετὰ ἄνωθεν ἔκ βάθρ(ων) | κα(ι) ἕτερα δύο κελία ὅπου εἶναι ἄνωθεν τοῦ βήμα/τος ἀριστερὰ διὰ ἐξόδου αὐτοῦ † Ἀχμς' †

ρητοῖς, ὅτι ἐάν τις τῶν ἐντοπίων θελήσῃ ἀρνήσασθαι αὐτοῦ τὸ σέβας, μὴ γίνεσθαι δεκτόν, εἶτα ἐποίησεν ἀγωγὴν κατ' αὐτῶν, καὶ τοσοῦτον ἐπαίδευσεν αὐτούς, ὥστε καὶ ἐσωφρονήθησαν ὡς ὁρῶνται τὴν σήμερον εὐτακτοὶ καὶ εἰρηνικοὶ μέτρον τέλειον εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ ἔχοντες».

12. Δοσιθέου Δωδεκάβιβλος σελ. 1191. «Καὶ ἔφερον ὁ Παΐσιος οὗτος τότε

Στὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ὅπως καὶ στὴν πρώτη ὁ Παῖσιος, τῶρα πλέον Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἀναφέρει τὸν τόπο καταγωγῆς του καὶ τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του Δημητσάνα μὲ ὑπερηφάνεια «ὀρμώμενος ἐκ τῆς Περιφήμου Πελοποννήσου ἐκ χώρας Δημιτζάνας» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμῆι τοὺς χώρους στοὺς ὁποίους ἔγιναν ἐργασίες δι' ἐξόδων του καὶ ὅτι ἀποπερατώθησαν τὸ ἔτος 1647 καὶ ὄχι περὶ τὸ τέλος τῆς Πατριαρχείας του τὸ 1657-8, ὅπως γράφουν ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι τοῦ Δοσιθέου συγγραφεῖς¹³, παρασυρθέντες ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Δοσίθεος ἀναφέρει πρὸς τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς του περὶ Παΐσιου ὅλα τὰ ἔργα του μαζὶ στὸ ἴδιο κεφάλαιο¹⁴. Ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης ἐπὶ παραδείγματι γράφει, ὅτι ὅταν ὁ Παῖσιος ἐπέστρεψε στὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς Κορώνας τοῦ 1657 δὲν ἀναπαύθηκε ἀλλὰ μὲ διάφορα ἔργα ἄρχισε νὰ καλλωπίζει τὸν θρόνο τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων¹⁵. Ἀπαριθμώντας τα σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Δοσίθεο ἀναφέρει τρίτο στὴ σειρά τῶν ἔργων του τίς ἐργασίες τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἥλιοῦ¹⁶. Ἀφοῦ δὲ ὀλοκληρώνει τὸν κατάλογο τῶν ἔργων, ποὺ ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι τέλειωσαν κατὰ τὸ βραχὺ αὐτὸ χρονικὸ διάστημα, ἀναφέρει ὅτι ἐπειδὴ ἔδαπάνησε μεγάλα ποσὰ χρημάτων σκεπτόταν νὰ ἀρχίσει νέα περιοδεία γιὰ ἐλεημοσύνης¹⁷.

εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα χρήματα καὶ βοήθειαν ὡς ἄλλος οὐδεὶς καὶ δὴ καὶ ἄλευρον καὶ βούτυρον ἀπὸ Μολδοβλαχίας ἐν καιρῷ λιμοῦ, καὶ πᾶν ὃ φέροι τὸ Γιάσιον ἀγαθὸν διὰ φορηγῶν πλοίων».

13. Γρηγόριος Παλαμάς, Ἱεροδ. στὴν Ἱεροσολυμάδα, σελ. 518. Κύριλλος Ἀθανασιάδης, Τὰ κατὰ τὸν αἰδιμον Παῖσιον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων ... σελ. 226. Κάλλιστος Μηλιαράς, οἱ Ἅγιοι τόποι..., τόμ. Β', σελ. 105. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σελ. 575.

14. Δοσιθέου Δωδεκάβιβλος, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 1207, «Περὶ τῶν ἔργων καὶ οἰκοδομῶν ὧν ἐποίησεν ὁ Ἱεροσολύμων Παῖσιος ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ ἀλλαχοῦ».

15. Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 225, «οὐκ ἐτρόπη εἰς τρυφὰς καὶ ἀναπαύσεις... ἀλλὰ πάραυτα εἰς ἄλλα ἐπίσης θεάρεστα καὶ ἔνδοξα ἔργα τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ καὶ δραστηριότητα ἔστρεψε πρὸς καλλωπισμὸν τοῦ Θρόνου τοῦ Ἀδελφοθέου καὶ εὐκλειαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοπονίας καὶ φιλοκαλαίας...».

16. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 1207, «ἀναμέσον τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Βηθλεὲμ κεῖται Ναὸς περίφημος μετὰ καλῆς περιοχῆς, ὥστε εἶναι Μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τοῦ Προφήτου Ἥλιοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς πολυκαιρίας τῆς περιοχῆς διαφθαρείσης, ἦν ἡ Ἐκκλησία ἡ αὐτὴ καὶ κατοικία. Διὰ τοῦτο οὗτος δυνάμει πληρεστάτης δαπάνης χρημάτων πεποιήθη μερικὴν περιοχὴν πρὸς δυσμάς, ἦν νῦν ἔχει ὁ τοῦ Προφήτου Ναὸς εἰ καὶ ὕστερον ὁ Κιοπρουλῆς, Δοῦξ ὧν τῆς Δαμασκοῦ, διερχόμενος ἐκεῖθεν χάριν τοῦ ἀπελθεῖν εἰς προσκύνησιν τῆς ἐν Χερβῶν Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἰδὼν τῆς περιοχῆς τὴν οἰκοδομήν, ἐμάνη κατὰ τοῦ Πατριάρχου, ὅμως σὺν Θεῷ εἰρήνευσεν ἰκανῆ δαπάνη χρημάτων, καὶ ἔμεινε τὸ Μοναστήριον ἀλώβητον».

17. Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 227. «Ἐπειδὴ ὅμως διὰ τὰς εἰρημένας οἰκοδομὰς καὶ ἐπισκευὰς ποσὰ χρημάτων οὐκ εὐκαταφρόνητα ἔδαπανήθησαν, ὧν τὰ πλεῖστα ἐπὶ βαρεῖ τόκῳ ἐλήφθησαν καὶ πολύτιμα κειμήλια ἐνεχειριάσθησαν, πολλοῖς

Δίνοντας τὴν ἀπαιτούμενη προσοχὴ στὰ ἀνωτέρω γραφόμενα ἀπὸ τὸν Δοσίθεο καὶ προσδιορίζοντας τὸ ἔτος ποῦ πέρασε ἀπ' ἐκεῖ ὁ Κιοπρουλῆς (βλ. σημ. 16), καθὼς καὶ ἓνα ἄλλο γεγονός, στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφερθῶ ἐν συνεχείᾳ, ἔρχομαι νὰ συμφωνήσω ὅτι τὸ ἔτος 1647 τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ ἔτος ἀποπερατώσεως τῶν ἐργασιῶν ποῦ ἔγιναν ἐπὶ Παΐσιου στὴ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Ὁ Δοσίθεος γράφει «πεποιήκε» δηλ. ἔκαμε, ὀλοκλήρωσε τίς ἐργασίες καὶ «ὑστερον» περνώντας ἀπ' ἐκεῖ ὁ Κιοπρουλῆς εἶδε τὴν οἰκοδομὴ καὶ θύμωσε, δηλ. τὴν εἶδε τελειωμένη. Ὁ Μεχμέτ Κιοπρουλῆς (Mehmet Köprülü)¹⁸ ἦτο μουτεσελλίμης τοῦ βιλαετίου τῆς Δαμασκοῦ τὸ 1647-50. Ὁ Δοσίθεος στὴ Δωδεκάβιβλο γράφει ὅτι ὁ Κιοπρουλῆς πέρασε ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Παΐσιος βρισκόταν στὴ Σερβία, δηλ. περὶ τὸ 1650-51¹⁹, ἐνῶ ὁ Παΐσιος ἀπουσίαζε καὶ λίγο πρὶν ὁ Κιοπρουλῆς ἀναλάβει γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα τὸ 1651-52 ὡς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου (Kubbe Veziri) στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Δ'²⁰. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὁ Παΐσιος γνωρίστηκε μὲ τὸν Κιοπρουλῆ γιὰτι τότε μόνον μπόρεσε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐπειδὴ στρεφόταν ἐναντίον του ἡ κατηγορία τοῦ Παρθενίου Β' ὅτι ἐπιβουλεύεταν τὴν βασιλεία²¹.

ἐτεροδόξοις, τὸ δὲ ἱερὸν κοινὸν τοῦ Π. Τάφου χρεῖε πάλιν ὑπέκυψεν ὑπερόγκῳ, ἤρξατο ὁ Θεϊότατος Πατριάρχης σκέπτεσθαι περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ νέων πάλιν καὶ ἐπιπόνων καὶ ὀχληρῶν ὁδοιποριῶν ἐπιλαμβάνεται πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ χρέους».

18. Ὁ Πασὰς Μεχμέτ Κιοπρουλῆς ἦταν ἄλβανὸς τὸ γένος. Γεννήθηκε στὸ Ρουτνίκ κοντὰ στὸ Βεράτιο ἀπὸ γονεῖς Χριστιανούς. Γιὰ περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα βλέπε S t a n f o r d J. S h a w, *History of the Ottoman Empire*, vol. I *Empire of the Gazis: The Rise and the Decline of the Ottoman Empire 1280-1808*, Cambridge 1976, σελ. 207-208 καὶ *Encyclopedie de l' Islam*, Nouvelle édition, tome V, Leiden-Paris, 1980, σελ. 254-257.

19. Δ ο σ ι θ έ ο υ Δωδεκάβιβλος, σελ. 1194. «Ὁ ρηθεὶς Βεζύρης ἐν τῷ καιρῷ καθ' ὃν ἦν ὁ Παΐσιος ἐν τῇ Σερβίᾳ, ἦν Δουξ τῆς Δαμασκοῦ, ὡς δὲ ὄντων τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ Νεαπόλεως καὶ Γάζης καὶ Γαλαάδ, ἦτοι, Γέμπε ἀγγιλοῦν ἡγεμόνων ἐν τῇ ὑποταγῇ αὐτοῦ, ἠθέλησε περιδεῖαν ποιῆσαι χάριν ψυχαγωγίας, καὶ ἀφορμῆ τοῦ προσκυνήσειν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἀπῆλθεν ἐκεῖσε, κάκειθεν μετέβη εἰς τὴν Φιλοξενίαν τοῦ Ἀβραάμ εἰς Χεβρών, καὶ ἦλθον εἰς αὐτὸν ἀγγεῖλαι, ὅτι ἐγένετο ἄλλος Δουξ ἐν τῇ Δαμασκῷ, κάκειθεν διὰ τὸ εἶναι πετρώδη τὴν διὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁδόν, κατέβη εἰς Γάζαν, ἵνα ἐκεῖθεν ἀπέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν».

20. Ὁ Πασὰς Μεχμέτ Κιοπρουλῆς πιστεύω ὅτι ἀνέλαβε ὡς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου ἐπὶ Μεχμέτ τοῦ Δ' 1648-1687 καὶ ὅχι, ὅπως γράφει ὁ Δοσίθεος στὴ Δωδεκάβιβλο, (ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 1192) ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σουλτάνου Ἰμπραήμ, ὁ ὁποῖος βασιλεύσε ἀπὸ τὸ 1640-1648, βλέπε στὸ βιβλίο τοῦ S t a n f o r d J. S h a w, *History of the Ottoman Empire*, ποῦ ἀναφέρω ἀνωτέρω. Ὁ Παΐσιος γράφει ἀνωνύμως «ὁ Βεζύρης τοῦ Σουλτάνου».

21. Ὁ Παΐσιος εὐρισκόμενος στὸ Ἰάσιο κατὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Κοζάκων κατὰ τῶν Πολωνῶν τὸ 1648 ἀνέλαβε προθύμως τῇ προτροπῇ τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου Λούπου μιά ἡχοστὸλῃ ἐκ μέρους τῶν Κοζάκων πρὸς τὸν Τσάρο τὴν ὁποία συνεδύασε καὶ μὲ ἐκκλησιασ-

Τότε διευθέτησε καὶ τὴν μικρότερη κατηγορία, ὅτι ἐπισκεύασε τὴν μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ χωρὶς ἄδεια τῶν ἀρχῶν. Τὶς κατηγορίες αὐτὲς ὁ Παΐσιος ἐξαγόρασε μὲ τὸ ποσὸ τῶν 4.000 χρυσῶν νομισμάτων. Τὸ σεβαστὸ αὐτὸ ποσὸ, σὲ περίοδο πού ἡ κυβέρνηση εἶχε μεγάλη ἀνάγκη, τὸν βοήθησε νὰ κερδίσει τὴν εὐνοια τοῦ Κιοπρουλιῆ, ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε νὰ τὸν ἐφοδιάσει μὲ διάταγμα περὶ ἐπισκευῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Βηθλεὲμ καὶ κατὰ τῶν ἐνοχλούντων τὴν ἀδελφότητα ἔνεκα τῶν ἐπισκευῶν τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Ὁ Κιοπρουλιῆς βοήθησε πολὺ τὸν Παΐσιο, ἰδιαιτέρως μετὰ τὸ 1656 πού ἐγίνε μέγας Βεζύρης σὲ θέματα προσκυνηματικά καὶ κατὰ τῶν κατηγοριῶν ὅτι κατεσκεύασε Κορώνια γιὰ τὸν Τσάρο τῆς Μόσχας, μετὰ δὲ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Παρθενίου τοῦ Γ' ἔψαχνε νὰ τὸν βρῆ νὰ τὸν κάμει Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, κάτι πού ὁ Παΐσιος ἀπέφυγε.

Τὸ γεγονός πού ἐπικαλέσθηκα πῶς πάνω τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀρσένιος Σουχάνωφ στὸ Προσκυνητάριό του καὶ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι οἱ ἐργασίες στὴ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ εἶχαν τελειώσει τὸ 1647, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀναφέρεται στὸ ἔτος 1653 καὶ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἔτος αὐτὸ ἡ μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἦταν σὲ πλήρη λειτουργία. Σ' αὐτὴν ὁ Πατριάρχης Παΐσιος ὑποδέχθηκε τοὺς τρεῖς Ἀρμένιους Πατριάρχες, πού συνέπεσε ἐκεῖνο τὸ ἔτος νὰ βρίσκονται στοὺς Ἀγίους Τόπους²².

στικά θέματα, ἔτσι, βρέθηκε στὴ Μόσχα τὸ 1649. Τὸν Τσάρο συνέχισε νὰ τὸν κρατᾷ ἐνήμερο γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἕως ὅτου τὸν ὑποχρέωσε τὴν 3ην Ἰανουαρίου τὸ 1651 νὰ δεχθῆ τοὺς Κοζάκους ὡς ὑπηκόους του καὶ μαζὶ τοὺς τῆ Ν.Δ. Ρωσία. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε στὸν Τσάρο μέσω τοῦ Ἀρσενίου Σουχάνωφ στὶς 11 Δεκεμβρίου τοῦ 1649 (Ρώσσοι ἠγούμενοι πού συνόδευσε τὸν Πατριάρχη Παΐσιο στοὺς Ἀγίους τόπους ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἰωσήφ νὰ περιγράψῃ τοὺς Ἀγίους τόπους καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τυπικὴν διάταξιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, γνωστὸς καὶ στὸ "Ἁγιον" Ὅρος ὅπου τὸ 1654 ἀγόρασε 498 Ἑλληνικά καὶ Σλαβικά χειρόγραφα), ὅτι καλὸ θὰ ἦταν νὰ βοηθήσει τοὺς ἠγεμόνες Μολδαβίας Βασίλειο καὶ Βλαχίας Ματθαῖο, οἱ ὁποῖοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τοῦ πολέμου τῆς Ἑνετίας πρὸς τὴ Τουρκία σκόπευαν κατὰ τὸ θέρος νὰ ἀναλάβουν ἐπίθεση μαζὶ μὲ τοὺς Σέρβους κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ αὐτὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆ φιλαργυρία του ὀρμώμενος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παρθένιος ὁ Β' κατηγόρησε τὸν Παΐσιο στὶς τουρκικὲς ἀρχές ὅτι συναμοτεῖ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος πού ὁ Παΐσιος ἐπέστρεψε στὴ Κων/πολη μόνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Παρθενίου Β' ὅταν τὸ ἔδαφος εἶχε προετοιμασθεῖ, ὥστε νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ μὲ μιὰ ἀδρῆ ἐξαγορὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ τῶν κατηγοριῶν.

22. Βλ. Κ α λ λ ἱ σ τ ο υ Μ η λ ι α ρ ᾶ. Οἱ Ἀγιοὶ τόποι, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 89. «Μετὰ τινὰς ἡμέρας οἱ Ἀρμένιοι Πατριάρχαι συνοδευόμενοι ὑπὸ πολυαριθμοῦ ἀκολουθίας κληρικῶν ἐπεσκέφθησαν τὸν Πατριάρχην Παΐσιον ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἐνθα ὑπεδέχθη αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τοῦ κλήρου ψάλλοντος τὸ «Ἄξιον ἐστίν» ἀκολουθῶς ἀνῆλθον εἰς τὸ ἰδιαίτερον διαμέρισμα τοῦ Πατριάρχου καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀναπαυθέντες ἀπῆλθον».

ἐπιγραφή φέρει χρονολογία 1657, δηλαδή τὸ ἔτος ποὺ κατηγορήθηκε ὁ Παΐσιος στὶς κρατικὲς ἀρχές ὅτι κατασκεύασε τὴν κορώνα γιὰ νὰ τὴν στείλει στὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας, κατηγορία ἐπιπέδου ἐπιβουλῆς κατὰ τοῦ κράτους, ἡ ὁποία παρὰ λίγο νὰ τοῦ στοίχιζε τὴ ζωή.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε πῶς φθάσαμε στὸ ἐπεισόδιο αὐτό, νὰ ἐξηγήσουμε σωστά τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς καὶ νὰ εἴμαστε ἀντικειμενικοὶ στὰ συμπεράσματά μας, πρέπει πρῶτα νὰ ἀνατρέξουμε μερικὰ χρόνια πρὶν, γιὰ νὰ δοῦμε ἐὰν τὰ πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα μπορούσαν νὰ ἔχουν κάποια σχέση μ' αὐτό. Ἐπειτα νὰ παραβάσουμε τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὶς ἀφηγήσεις τοῦ περιστατικοῦ αὐτοῦ ἀπ' τὸν Δοσίθεο²⁴ καὶ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἰωάσαφ²⁵, ἀμφοτέρους μάρτυρες τοῦ ἐπεισοδίου. Τὸ 1653 ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαυίας Βασίλειος Λούπος, ὁ φίλος καὶ εὐεργέτης τοῦ Παΐσιου, ἔχασε τὸν θρόνο του καὶ λίγο ἀργότερα βρέθηκε φυλακισμένος στὸ Ἐπταπύργιο τῆς Κων/πόλεως. Ὁ Παΐσιος φαίνεται ὅτι ἦταν σὲ συνεχῆ ἐπαφὴ μαζί του καὶ ὅτι μὲ τὴν συγκατάθεσή του ἔγραψε δύο ἐπιστολὲς στὸν Τσάρο Ἀλέξιο, τὸ 1655 καὶ 1656, προτείνοντας στὸν Τσάρο νὰ ἀναλάβει τὴν Μολδαυία ὑπὸ τὴν προστασία του²⁶. Ἀποσκοπώντας στὴν ἐπαναφορὰ τοῦ Βασιλείου Λούπου στὸν θρόνο τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας, στὴν ἐνδυνάμωση τοῦ Τσαρικοῦ κράτους ἐναντι τῆς Τουρκίας καὶ στὴν Τσαρικὴ οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ ὑποστήριξη τῶν δικαίων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ὁ Παΐσιος βρισκόταν σὲ ἀγαθὲς σχέσεις μὲ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, ἰδιαίτερος μετὰ τὸν διορισμὸ τοῦ Μεχμέτ Κιοπρουλή ὡς Μεγάλου Βεζύρη τὸ 1656. Τὰ ἔτη 1654-1656 χαρακτηρίζονται ἀπὸ μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ Παΐσιου στὰ προσκυνηματικά. Ἐπέτυχε τὴν ἐκδοσὴ σπουδαίων Σουλτανικῶν διαταγμάτων ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων στους Ἁγίους τόπους, τὰ ὁποῖα ὅμως ὅπως ἦταν φυσικὸ ἀπαίτησαν πολλοὺς κόπους καὶ μεγάλες δαπάνες, σὲ σημεῖο ποὺ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Πατριαρχείου νὰ περιέλθουν σὲ οἰκτρὴ κατάσταση²⁷. Τὰ διατάγματα αὐτὰ ποὺ

24. Δοσίθεου, Δωδεκάβιβλος, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 1195-7.

25. Καλλίστου Μηλιαρᾶ, Οἱ Ἁγιοὶ τόποι... ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 103-104.

26. Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Συμπληρωματικὰ εἰς τὰς σχέσεις τῶν Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τοὺς Ρώσους κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, Νέα Σιών, τόμ. 32, 1940, σελ. 121.

27. Δοσίθεου Δωδεκάβιβλος, σελ. 1194. «Λέγει δὲ ὁ Βεζύρης τῷ Πατριάρχῃ, δὸς τῷ Βασιλεῖ δικαίωσαντί σε, ἕκατὸν πουγγεῖων ἀργύρια, ὁ δὲ Πατριάρχης εἶπεν, ἡμεῖς ἐσμὲν πτωχοὶ ἄνθρωποι, καὶ διδομεν καὶ τοῖς ἐν τῷ Τζαμῆ τοῦ Σουλτᾶν Ἀχμέτ κατ' ἔτος 1400 φλωρία Βενέτικα, λέγει αὐτῷ ὁ Βεζύρης... δότε 30 πουγγεῖα ἡδῃ, καὶ ἀπέλθετε».

Καλλίστου Μηλιαρᾶ, Οἱ Ἁγιοὶ τόποι, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σελ. 98· τῷ 1654 ὁ Παΐσιος ἔγραψε τῷ Τσάρῳ Ἀλεξίῳ τὰ ἐξῆς: «Περιερχόμεθα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ζητοῦντες ἐλεημοσύνην διὰ τοὺς Θεοβαδίστους Ἁγίους τόπους ὅπου καθ' ἐκάστην ἡμέραν δὲν ἐλλείπουσιν ἐνοχλήσεις καὶ δαπάναι ἐκ μέρους τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ ἐκ μέρους τῶν αἰρετικῶν Ἀρμενίων καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐνοχλοῦμεθα. Ἐν τούτοις διὰ τοῦ εὐλογημένου

θεωρήθηκαν ἐπιτυχία τοῦ Παΐσιου ἦσαν κατὰ τῶν Ἀρμενίων. Στὴν περίπτωσιν δὲ ποῦ θὰ ἐφαρμόζονταν, τὰ προσκυνηματικά συμφέροντά των θὰ ἐθιγονταν καίρια. Ἦταν αὐτονόητο λοιπὸν ὅτι ὁ Ἀρμένιος θὰ ἀντιδρούσαν. (Δίκαιο εἶχε ἐκεῖνος ποῦ μποροῦσε νὰ πληρώσει τὰ περισσότερα χρήματα στὶς ἀρχές. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ δυνάστης ἀποσποῦσε συνεχῶς μεγάλα χρηματικά ποσὰ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς).

Ἐθνικοθηρησκευτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ λόγοι ὀδήγησαν τὸν Παΐσιο στὴ σκέψιν νὰ στραφεῖ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ πρὸς τὸν Τσάρο Ἀλέξιο γιὰ βοήθεια, ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος Λοῦπος ὁ μέγας εὐεργέτης τοῦ βρισκόταν στὴ φυλακὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἦταν οἰκτρῆ. Τότε ἔλαβε χώρα τὸ περιστατικὸ τῆς Κορώνας. Ὁ Παΐσιος ἔδειξε στὸν φίλο του ἐξ Ἰουδαίων ἱερομόναχο Γαβριήλ, «τὸν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Πάτρας» ἀριστολιθογνώμονα, μιὰ κορώνα μοσχικὴ (ρωσικοῦ τύπου) νὰ τοῦ ἐκτιμήσει τοὺς λίθους. Ὁ Γαβριήλ θέλοντας νὰ ἀλλάξει τοὺς πολύτιμους μὲ ἡμιπολύτιμους λίθους ἔπεισε τὸν Παΐσιο νὰ τὴν μετασκευάσῃ σὲ βυζαντινοῦ τύπου δηλαδὴ σὲ βυζαντινὸ στέμμα. Τότε διέρρευσε ἡ φήμη ὅτι ὁ Παΐσιος ἐτοιμάζει βυζαντινὸ στέμμα γιὰ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας τὴν ὁποία ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀρμένιοι καὶ τὸν κατηγορήσαν στὶς ἀρχές²⁸ —σὲ χρόνον ποῦ ὁ φίλος του μέγας βεζύρης Μεχμέτ Κιοπρουλῆς ἀπουσίαζε στὴν Ἀδριανούπολη— ὅτι μὲ τὴν πράξιν τοῦ αὐτῆ ἐπιβουλεύεται τὸ κράτος. Ἡ Κορώνα κατεσχέθη, ὁ Παΐσιος φυλακίσθηκε, βασανίσθηκε, οἱ δικοὶ του κινήτοποιήθηκαν, τὸ θέμα ἔφθασε στὸν μεγάλο βεζύρη καὶ κατόπιν σουλτανικῆς κρίσεως ὁ Παΐσιος ἀπελευθερώθηκε καὶ ἡ κορώνα τοῦ ἐπεστράφη²⁹. Ἐπέζησε ταλαιπωρημένος, ταπεινωμένος καὶ ἀδέκαρος (γιατὶ ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται τίποτε περὶ ἐξαγορᾶς εἶναι ἀδιανόητο νὰ μὴν ξόδεψαν καὶ τὴν τελευταία τους οἰκονομία στὴν τόσο σοβαρῆ αὐτῆ ὑπόθεσις. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ βασικὸς λόγος ποῦ βγαίνει ἀμέσως σὲ περιοδεῖα νὰ συλλέξῃ ἐλεημοσύνας στὶς γύρω ἀπὸ τὴν Προποντίδα ἐλληνικὲς κοινότητες Πάνορμο, Πέραμο, Ἀρτάκη, Μηχανιώνα, Καλλολιμένα, Σιγῆ, Μουντανιά, Κατιρλῆ, πρὶν ἐπιστρέψῃ διὰ θαλάσσης μέσῳ Κωνσταντινουπόλεως στὰ Ἱεροσόλυμα). Ἔτσι μᾶς ἀφηγεῖται τὸ ἐπεισόδιον ὁ Δοσίθεος καὶ

ἐλέους τῆς μεγάλης βασιλείας σου καὶ τῶν εὐσεβῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν ἱστάμεθα καὶ μαχομέθα κατὰ τῶν ἀγρίων θηρίων». Ν. Κ ά π τ ε ρ ε φ, Σχέσεις τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴν Ρωσικὴν ἀρχήν.

28. Παρόμοια κατηγορία κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Παρθενίου τοῦ Γ' λίγο πρὶν τὴν 24 Μαρτίου τοῦ 1657 εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸν θάνατον τοῦ Παρθενίου καὶ τὸ 1638 τὸν θάνατον ἐπίσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λούκαρι.

29. Γιὰ τὸ ἐπεισόδιον τῆς Κορώνας βλ. Δοσίθεου Δωδεκάβιβλος, σελ. 1195-7. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ἐψηλάτου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 468, Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 221-225, Γρηγορίου Παλαμά, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 515-517 καὶ Καλλίστου Μηλιαρά, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 103-104.

ἐν μέρει ὁ Ἰωάσαφ, οἱ ὁποῖοι ἀποσκοποῦν μᾶλλον στὴν ἐπικράτηση τῆς ἀπόψεως ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἀπλῆ κατηγορία. Νομίζω ὅτι προσπαθοῦν ἀπὸ φόβου ἴσως νὰ ἀποκρύψουν τὴν πραγματικὴ πρόθεση τοῦ Παΐσιου νὰ δωρήσει ἓνα βυζαντινὸ στέμμα (μία περικεφαλαία) στὸν Τσάρο Ἀλέξιο. Θὰ ἦταν πολυτέλεια στὶς δύσκολες ἐκεῖνες μέρες ὁ Παΐσιος νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν μεταποίηση μιᾶς ἀρχιερατικῆς Κορώνας³⁰ γιὰ νὰ ικανοποιήσει προσωπικῆ του φιλοδοξία. Ἐπίσης κακοήθης ἡ κατηγορία ποὺ ἀποδόθηκε στὸν ἱερομόναχο Γαβριὴλ ὁ ὁποῖος ἦταν μεταξὺ τῶν φίλων τοῦ Πατριαρχείου ποὺ παρέστησαν στὸ βασιλικὸ συμβούλιο ὅταν ἔκρινε τὸν Παΐσιο καὶ τοὺς Ἀρμένιους τὸ 1656 καὶ ποὺ δικαίωσε τὸν Παΐσιο. Τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐθελουσίως παρέμεινε κοντὰ στὸν Παΐσιο στὴ φυλακῆ, βασανίστηκε, κινδύνευσε καὶ ὅταν ἀφέθηκε ἐλεύθερος ἐπέστρεψε στὸ Μετόχι τοῦ Παναγίου τάφου. Τὸν Γαβριὴλ ὁ Παΐσιος τὸν συμβουλευτήκε σὰν ἐμπειρογνώμονα μόνο, ἡ δευτέρη ἐπιγραφή τῆς κορώνας φέρει ὡς κατασκευαστὴ τῆς Κορώνας κάποιον ἄλλον, ὀνομαζόμενον Λοῖζο.

Τέλος, στὴν ἐπιγραφή τῆς Κορώνας ἀναγράφεται ὡς «περικεφαλαία», ποὺ σημαίνει μᾶλλον στρατιωτικὸ κράνος καὶ ὄχι ἀρχιερατικὴ μίτρα. Ἡ φράση «ἀφιερῶθη ἐν τῷ Ἁγίῳ καὶ Ζωοδόχῳ τάφῳ» ἔχει μᾶλλον τὴν ἔννοια τοῦ καθηγιασθῆ ἐπὶ τοῦ Παναγίου τάφου. (Σ' αὐτὸ ἐγκριταὶ καὶ ἡ μεγάλη ἀξία της, ἐπειδὴ ἡ χάρις τοῦ Παναγίου τάφου θὰ φύλαγε τὸν φέροντα αὐτὴν Τσάρο ἀπὸ κάθε κακῶ).

Ἀπὸ ὅσα ἀνέφερα συμπεραίνουμε ὅτι πρόθεση τοῦ Παΐσιου ἦταν νὰ στείλει ἓνα στέμμα καθαγιασμένο ἐπὶ τοῦ Παναγίου τάφου στὸν Τσάρο, ἡ ἀξία τοῦ ὁποῖου ἦταν περισσότερο εὐλογιακὴ καὶ συμβολικὴ ἀπὸ ἀγάπη καὶ εὐγνωμοσύνη καὶ νὰ τὸν παροτρύνει, ὥστε νὰ συνεχίσει τὴν τόσο ἀναγκαία ὕλικὴ καὶ ἠθικὴ βοήθειά του πρὸς τοὺς Ἁγίους τόπους.

Ὁ Παΐσιος εἶχε κατηγορηθεῖ καὶ παλαιότερα ὅτι ἐτοίμαζε αὐτοκρατορικὸ στέμμα γιὰ νὰ στέψει αὐτοκράτορα τὸν ἡγεμόνα Βασίλειο Λοῦπτο, ὅταν ὁ Σουλτάνος θὰ ἀπουσίαζε σὲ πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἐνετῶν³¹.

30. Δικαίωμα νὰ φέρει Κορῶνα εἶχε ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, μιμούμενος τὸν Πάπα Ρώμης. «Ὅταν ἔγινε Οἰκουμενικὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ὁ Κύριλλος Λούκαρις ἔφερε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖο οἱ Σουλτάνοι ἔδωσαν ἐν συνεχείᾳ στοὺς διαδόχους του καὶ τοὺς λοιποὺς Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς.

31. N. I o r g a, Byzance après Byzance, Continuation de l' Histoire de la vie Byzantine, Bucarest 1971, σελ. 179. N. I o r g a, Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeurs des empereurs d' Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l' Eglise Orthodoxe (1640-1653), κεφ. II, σελ. 115-116, ἐν Academie Roumaine, Bulletin de la section historique 2 (1914), σελ. 88-123, ὅπου γράφει ὅτι τὸ στέμμα αὐτὸ τὸ φόρεσε μὲ σκοπὸ νὰ τὸ καθαγιαίνει κατὰ τὴν λειτουργία τοῦ Πάσχα τὸν Ἀπριλίῳ τοῦ 1645, ὁ Οἰκ. Πατριάρχης Παρθένιος ὁ Β', θέλοντας νὰ τονίσει μὲ τὴν πράξη

Ἐπιγραφή τετάρτη (βλ. εἰκ. 4). Εἶναι μιὰ πεντάστιχη ἐπιγραφή σκαλισμένη σὲ ἄσπρη πέτρα ποὺ φυλάσσεται στὸ μουσεῖο τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων· τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἔχει ἀποξεστῆ τὸ κάτω ἀριστερὸ μέρος, ἐκεῖ ἀκριβῶς ποὺ βρίσκεται τὸ ὄνομα «Παῖσιος»· οἱ διαστάσεις της εἶναι 0,70 ἐκ., πλάτος 0,63 ἐκ., καὶ πάχος 0,65 ἐκ., ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,075. Ἡ πλάκα στὴν πίσω ἐπιφάνειά της φέρει λείψανα ἀπὸ ἄσβέστη ποὺ μαρτυροῦν ὅτι κάπου ἦταν τοποθετημένη ἢ κάτι κάλυπτε.

Εἰκ. 4. † Ἐνθάδε κατε | τέθη τὸ ἱερὸν λύ|ψανον τοῦ μακαριωτάτου Πα-
τρι|άρχου τῶν Ἱεροσολύμων κ(υρίο)ν | [Παῖσιου ,Α]χ.ξ. γ' Ὀκτωβ(ρίου).

του αὐτῆ ὅτι ἡ ἀξία του ἐγκειτο εἰς τὸν καθαγιασμό του καὶ ὄχι στὰ ὕλικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν κατεσκευασμένο.

Γιὰ τὶς αὐτοκρατορικὲς διεκδικήσεις τῶν Ρουμάνων ἡγεμόνων βλέπε τὶς σχετικὲς ἐργασίες τοῦ D. N a s t a s e, L' idée impériale dans les pays roumains et «le crypto-empire chrétien» sous la domination ottomane, ἐν «Σύμμεικτα» (1981), σελ. 201-250 (μὲ βιβλιογραφίαν)· πρβλ. καὶ τοῦ ἰδίου, L' aigle dicéphale dissimulée dans les armoiries des pays roumains, ἐν Da Roma alla terza Roma, Documenti e studi, Studi-I, Seminario 21 Aprile 1981, Roma-Constantinopoli-Mosca, σελ. 363-364.

Ἡ ἐπιγραφή 4 πιστεύω ὅτι ἀνήκει στὴν πλάκα πού σκέπασε τὰ λείψανα τοῦ Παΐσιου, ὅταν τὰ μετακόμισαν ἀπὸ τὸ προσωρινὸ μέρος τῆς ταφῆς του κοντὰ στὰ Μύρα τῆς Λυκίας, στὰ Ἱεροσόλυμα, γιὰ νὰ τοὺς ἀποδοθεῖ ἡ πρέπουσα τιμὴ σὲ ἀσφαλῆ καὶ μόνιμο τόπο. Ἡ πέτρα πάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένη εἶναι ἐντοπίου προελεύσεως. Ἡ ἐπιγραφή δὲν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα στὴν ἀνάγνωση ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὁποίου λείπει. Ἡ συμπλήρωσή του ἔγινε μὲ ὅλη τὴν ἐπιβαλλόμενη προσοχή. Σ' αὐτὸ πολὺ βοηθήθηκα ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα χρονολογικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Τὸν στίχο τὸν διάβασα ὡς ἐξῆς: «[Παΐσιου α]χξ γ' ὀκτωβ.»). Ἔτσι ἡ 3η Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1660 εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς ταφῆς τοῦ Παΐσιου, ἡ ὁποία ἦταν γνωστὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου γράφηκε πάνω στὴν πλάκα πού σκέπασε τὰ λείψανά του μετὰ τὴν ἀνακομιδὴ των (ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀνακομιδῆς γραφόταν μόνον ἐφ' ὅσον ἡ ἡμερομηνία τοῦ θανάτου ἦταν ἀγνωστή).

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ ἔρχεται νὰ διορθώσει τὸν Δοσίθεο, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ Παΐσιος πέθανε στίς 2 Δεκεμβρίου καὶ ἐτάφη μία μέρα ἀργότερα, δηλαδὴ στίς 3 Δεκεμβρίου³². Συνηγορώντας ὑπὲρ τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐπιγραφῆς παραθέτω ἓνα χάρτη τοῦ μοιραίου αὐτοῦ ταξιδίου ἐπιστροφῆς τοῦ Παΐσιου, βάσει τῶν στοιχείων πού ἀντλήσα διαβάζοντας προσεκτικὰ τὴν περιγραφὴ τῆς ἐπιστροφῆς του στὴν «Δωδεκάβιβλο» τοῦ Δοσιθέου³³ (βλ. εἰκ. 5). Ἄλλωστε τὸν Δεκέμβριο, ὡς χειμερινὸ μῆνα, τὸν θεωρῶ ἀκατάλληλο γιὰ τέτοια μακριὰ ταξίδια. Ἡ ἡμερομηνία 3 Ὀκτωβρίου δίδει ἐπίσης μιὰ μεγαλύτερη καὶ ρεαλιστικώτερη ἄνεση στὸ νὰ γίνουν ὅλες οἱ ἀπαιτούμενες διαδικασίες γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ διαδόχου του, Πατριάρχου Νεκταρίου στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν 26η Ἰανουαρίου τοῦ 1661³⁴, παρὰ ἡ 3η Δεκεμβρίου. Γιατὶ ἀπὸ ὅσα διαβάζουμε στὸ Δοσίθεο, μετὰ τὴν ταφὴ τοῦ Παΐσιου τοὺς καθυστέρησαν οἱ ἀγάδες τοῦ Καστελλορίζου ζητοῦντες τὴν περιουσία του καὶ ἀφοῦ ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι συνέχισαν τὸ ταξίδι τους στὴν Ἀττάλεια καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴν «Δωδεκάβιβλο» λοιπὸν ἔχει γραφεῖ λάθος ἡ 2α Δεκεμβρίου ἀντὶ τῆς 2ας Ὀκτωβρίου ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Παΐσιου. Ἡ πιθανὴ διατύπωση «Ιβρίου» τοῦ χειρογράφου τοῦ Δοσιθέου ἔχει ἀναγνωσθεῖ Δεκεμβρίου ἀντὶ Ὀκτωβρίου, δηλαδὴ δέκατο μῆνα πού δηλώνει τὸ Ι ἀριθμητικά.

Ὁ Παΐσιος τὸν Μάιο τοῦ 1658 ξεκίνησε μέσφ Κωνσταντινουπόλεως

32. Δοσίθεου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1206, στ. 10-15.

33. Δοσίθεου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1205-6, καὶ Νέα Σιών 1937, σελ. 3, ὅπου διαβάζουμε ὅτι ἓνα πλοῖο ἐχρειάζονταν 6 ἡμέρες ἀπὸ τὴν Ἰόππη νὰ φθάσῃ στὸ Καστελλόριζο καὶ 6-7 ἡμέρες ἀπὸ τὸ Καστελλόριζο στὴ Χίο.

34. Δοσίθεου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1208., Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Β', σελ. 273.

για μιά μεγάλη και κοπιώδη περιοδεία στις πόλεις και Μονές τοῦ Πόντου και τῆς ὁμόδοξης Γεωργίας³⁵. Σκοπός του ἦταν νά ζητήσει τὴν ἐλεημοσύνη τῶν χριστιανῶν πιεζόμενος ἀπὸ μεγάλα χρέη και μὴ ἔχοντας ποῦ ἄλλοῦ νά στραφεῖ, ἀφοῦ μετὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς Κορώνας εἶχε ἀποκοπεῖ και ἀπὸ τὸν τελευταῖο μεγάλο προστάτη του τὸν Τσάρο Ἀλέξιο. Ἡ κοπιώδης αὐτὴ περιοδεία ποῦ κράτησε περίπου δύο χρόνια τὸν κούρασε πάρα πολύ. Δὲν εἶχε δὲ προλάβει νά ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου εἶχε ἀποδοθεῖ πάλι στοὺς Ἀρμενίους. Ἐσπευσε ἀμέσως στὴν Ἀδριανούπολη ὅπου συνάντησε τὸν μεγάλο Βεζύρη Μεχμέτ Κιοπροულῆ, τὸν ὁποῖο ἰκέτευσε και ἔδωσε ὅλους σχεδὸν τοὺς πενιχροὺς καρπούς τῆς περιοδείας του ζητώντας νά τοῦ ἐπιστραφεῖ ἡ Μονή. Ἀδίκως ὅμως γιατί ὁ Βεζύρης τὸν ἀπέπεμψε. "Ὅλα αὐτὰ τὸν λύπησαν τόσο πολύ, ποῦ ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου τὸ 1660 ὑπέστη καρδιακὴ προσβολή. Ἀπὸ τότε, ἀν και ἀνάρρωσε, γνώριζε ὅτι πλησίαζε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του και θέλοντας νά πεθάνει στὴν Ἱερουσαλήμ ἄρχισε μὲ ὅσες δυνάμεις τοῦ εἶχαν ἀπομείνει τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, στις ἀρχές Σεπτεμβρίου τοῦ 1660. Γιὰ νά μὴν ἐπιστρέψει μὲ ἄδεια χέρια ἐπισκέφθηκε καθ' ὁδὸν μερικὲς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Προποντίδος ὅπως και πρὸ ἐτῶν εἶχε κάμει γιὰ νά συγκεντρώσει μικροελεημοσύνες. Πέρασε ἀπὸ τὴν Κίο, τὴν Προῦσα, τὸ Μιχαλίτζι, τὴν Πέραμο³⁶ και Καλλίπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ μιὰ τριήμερη κρίση ἀφασίας, ἀπέπλευσε γιὰ τὴν Λέσβο και Χίο στὴν ὁποία ἔφθασε σχεδὸν ἐτοιμοθάνατος. Ἀπὸ τὴν Χίο ἀπέπλευσε γιὰ τὴν Κῶ και μέσῳ Ἀλικαρνασοῦ (Μπουτροῦμι), ὅπου παράμειναν λίγο ἀναμένοντας οὐριο ἄνεμο, ἔφθασαν στὴ Ρόδο. Τώρα πλέον εἶχε σταματήσει νά τρώει και παραληροῦσε. Οἱ συνοδοὶ του, ποῦ ἀποφάσιζαν πλέον γι' αὐτόν, ἀφοῦ ἐνάυλωσαν πλοῖο γιὰ τὴν Ἀττάλεια τὸν ἐπιβίβασαν ἀνάισθητο σ' αὐτὸ και ἀπέπλευσαν. Μόλις δὲ παρέαμψαν τὸ Καστελλόριζο, περὶ τὰ 10 μίλια, ξεψύχησε, στις 2 Ὀκτωβρίου 1660. Τὴν ἐπομένῃ, ἀγκυροβολήσαντες στὴν ἀκτὴ τῆς Λυκίας, τὸν ἔθαψαν στὴν κορυφὴ ἑνὸς ὑψώματος κοντὰ στὰ Μύρα. Μετὰ δὲ μέσῳ Ἀτταλείας ἐπέστρεψαν στὴν Κωνσταντινούπολη και ἀνήγγειλαν τὸν θάνατό του. Ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου του ἔγινε τὴν 26ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1661.

35. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, σελ. 1197-1204.

Ἡ Γεωργία ἦταν ὀρθόδοξο βασίλειο, οἱ βασιλεῖς τῆς μνημονεύονταν ἐπὶ τῶν Παναγιῶν προσκυνημάτων μετὰ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας και τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας, βλ. Κ α λ λ ί σ τ ο υ Μ η λ ι α ρ ᾶ, Οἱ Ἀγιοὶ τόποι..., τόμος Β', σελ. 92, ὅπου γράφει ὅτι ὁ Ἀρσένιος Σουχάνωφ στὴν περιγραφή τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπιταφίου του 1653 λέγει, ὅτι ἀπὸ τοῦ λίθου τῆς ἀποκαθλώσεως ἐγένετο αἵτησις ὑπὲρ τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας και τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας».

36. Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος, 1205-6.

Πιστεύω ὅτι πῆγε στὴν Πέραμο και ὄχι Πέργαμο και ὅτι ὁ Δοσίθεος και ὄλοι οἱ

Συμπεράσματα.

Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν ἐπιγραφῶν μὲ τις ἤδη γνωστὲς ἱστορικὲς πηγὲς περὶ Παΐσιου συμπεραίνω, ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε πολὺ προσεκτικοὶ ὅταν μελετᾶμε τίς ἱστορικὲς πηγές γιὰτὶ ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχουν πολλὰ λάθη. Ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν προέκυψαν τὰ ἐξῆς καινούργια στοιχεῖα ποὺ συμπληρώνουν ἀλλὰ καὶ διορθώνουν τίς ἤδη γνωστὲς πηγές:

Ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπιγραφῇ, τὰ ὀνόματα τῶν γονιῶν του. (Ἦταν γιὸς τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Βασιλικῆς).

Ἀπὸ τὴν δεύτερη ἐπιγραφῇ, ὅτι οἱ ἐργασίες στὴ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τέλειωσαν τὸ 1647 καὶ ὄχι τὸ 1657-8, ὅπως ἀναφέρουν ὁ Δοσίθεος καὶ οἱ μεταγενέστεροὶ του συγγραφεῖς.

Ἀπὸ τὴν τρίτη ἐπιγραφῇ, προκύπτει τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευαστοῦ τῆς Κορώνας. Κατασκευαστὴς ἦταν κάποιος ὀνόματι Λοῖζος καὶ ὄχι ὁ Γαβριήλ, ὅπως θεωροῦσαν μέχρι σήμερα. Ὁ Γαβριήλ κατ' ἐμὲ ἦταν ἐμπειρογνώμων, ὅπως ἀνέφερα καὶ προηγουμένως, ὁ ἄνθρωπος ποὺ καθοδήγησε τὸν τεχνίτη στὴν κατασκευὴ ἢ μᾶλλον στὴν μετατροπὴ τῆς μίτρας ἀπὸ Μοσχικὴ σὲ Βυζαντινὸ στέμμα. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς περιέχει στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μὲ κάνουν νὰ πιστεύω, ὅτι πράγματι ὁ Παΐσιος προόριζε τὴν κορὼνα αὐτὴ γιὰ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πρὸς αὐτὸν καὶ γιὰ νὰ τὸν παροτρύνει νὰ συνεχίσει τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλικὴ βοήθεια πρὸς τοὺς Ἀγίους τόπους. Ἡ ἀξία τοῦ δώρου αὐτοῦ εἶχε συμβολικὸ καὶ εὐλογιακὸ χαρακτῆρα.

Ἀπὸ τὴν τέταρτη ἐπιγραφῇ, μαθαίνουμε ὅτι ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς του εἶναι ἡ 2α καὶ 3η Ὀκτωβρίου τοῦ 1660 καὶ ὄχι ἡ 2α καὶ 3η Δεκεμβρίου, ὅπως ἀναφέρεται στὴ «Δωδεκάβιβλο» τοῦ Δοσιθέου.

Τέλος, ἡ πλάκα ποὺ φέρει τὴν τέταρτη ἐπιγραφὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ κάλυψε τὰ λείψανά του μετὰ τὴν μετακομιδὴ τους στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὄχι ἡ ταφόπετρα ποὺ κάλυψε τὸ σῶμα του στὸν πρόχειρο τάφο κοντὰ στὰ Μύρα τῆς Λυκίας.

μετὰ ἀπὸ αὐτὸν συγγραφεῖς ἐπαναλαμβάνουν τὸ ἴδιο λάθος. Ἡ Πέραμος εἶναι κόμη τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου καὶ πάνω στὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς του. Ἀπ' ἐκεῖ συνεχίζει στὴν Καλλιπολι καὶ κατέρχεται ἀπὸ τὴν Προποντίδα στὸ Αἰγαῖο, δηλαδὴ στὴ Μεσόγειο, κάτι πολὺ φυσικὸ. Τὸ ἴδιο λάθος παρατήρησα καὶ κατὰ τὴν περιοδεία ποὺ ἀνέλαβε ἀμέσως μετὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς Κορώνας κατὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1658, βλ. ἀνωτ. σελ. 1197, στ. 36-41 (Κων/πολι - Πάνορμο - Πέργαμο - Ἀρτάκη - Μηχανιώνα - Καλόλιμο - Σιγῆ - Μουντανιά - Κατιρλί - Κων/πολι). Ἡ Πέργαμος ἦταν ἔξω, ἀπὸ τὸν δρόμο του καὶ δὲν δικαιολογεῖται οὔτε ἀπὸ τὸν περιορισμένον χρόνον ποὺ διέθετε οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Καλλιπολι, ἐπειδὴ μπορούσε νὰ βγῆ στὸ Αἰγαῖο πολὺ πρὸ εὐκόλα ἀπὸ τὴν Πέργαμο.

Εἰκ. 5. Χάρτης τοῦ μοιραίου ταξιδίου ἐπιστροφῆς τοῦ Παΐσιου, στὸν ὁποῖο φαίνονται τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα πέρασε καί, κατὰ προσέγγιση, οἱ ἡμερομηνίες κατὰ τὶς ὁποῖες βρισκόταν ἐκεῖ.

Ἐκτὸς τῆν Κωνσταντινούπολι ἀναχωρεῖ στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου τοῦ 1660.

Στὴν Καλλιπολι εὐρίσκειτο μεταξὺ 15 καὶ 20 Σεπτεμβρίου.

Ἐκτὸς τῆν Χίο φεύγει στὶς 24 Σεπτεμβρίου.

Ἐκτὸς τῆν Ρόδο πέρασε περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου.

Παραπλέοντας δὲ τὸ Καστελλόριζο, ἀπέθανε στὶς 2 Ὀκτωβρίου καὶ ἐτάφη παρὰ τὰ Μύρα τῆς Λυκίας στὶς 3 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.